

ความหลากหลายของปลวกบนเกาะกะเบ็งและเกาะข้างเคียง ในจังหวัดสตูล

ยุพาพร สรนุวัตร

สำนักวิจัยการจัดการป่าไม้และผลิตผลป่าไม้ กรมป่าไม้ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ

Termite diversity on Ka-Beang island and neighbouring islets,

Satun province

Sornnuwat, Y.

Forest Management and Forest Products Research Office, Royal Forest Department, Chatuchak, Bangkok

บทคัดย่อ

จากการสำรวจ และศึกษาความหลากหลายของปลวก บนพื้นที่เกาะกะเบ็ง และเกาะข้างเคียง ในจังหวัดสตูล พบปลวกทั้งสิ้น 37 ชนิด จัดอยู่ใน 3 วงศ์ใหญ่ (Kalotermitidae, Rhinotermitidae และ Termitidae) 8 วงศ์ย่อย (Kalotermitinae, Rhinotermitinae, Prorehinotermitinae, Coptotermitinae, Termitinae, Macrotermitinae, Apicotermitinae และ Nasutitermitinae) 19 สกุล (*Cryptotermes*, *Neotermes*, *Prorehinotermes*, *Schedorhinotermes*, *Coptotermes*, *Macrotermes*, *Microtermes*, *Ancistrotermes*, *Odontotermes*, *Hypotermes*, *Amitermes*, *Globitermes*, *Microcerotermes*, *Termes*, *Pericapritermes*, *Dicuspiditermes*, *Speculitermes*, *Nasutitermes* และ *Bulbitermes*) กลุ่มปลวกกินเนื้อไม้เป็นอาหาร จัดเป็นกลุ่มเด่นที่พบมากที่สุด คือพบ 21 ชนิด 9 สกุล และรองลงไปตามลำดับคือ กลุ่มปลวกเพาะเลี้ยงเชื้อรา 9 ชนิด 4 สกุล และกลุ่มปลวกกินดินและอินทรีย์วัตถุ 7 ชนิด 6 สกุล โดยเกาะกะเบ็งจะมีความหลากหลายชนิดของปลวกสูงที่สุด 22 ชนิด 14 สกุล และลดน้อยลงไปตามลำดับคือ เกาะบุโหลนเล 17 ชนิด 14 สกุล เกาะเขาใหญ่ 15 ชนิด 10 สกุล เกาะลินตี 14 ชนิด 11 สกุล เกาะบุโหลนไม้ไผ่ 11 ชนิด 10 สกุล และเกาะบุโหลนดอน พบเฉพาะปลวกที่กินและอาศัยเนื้อไม้ 1 ชนิด

Abstract

Thirty seven species of termites from Ka-Beang Island and neighbouring Islets, Satun province were collected and identified. The specimens collected comprised of 3 families (Kalotermitidae, Rhinotermitidae and Termitidae) 8 Subfamilies (Kalotermitinae, Rhinotermitinae, Prorehinotermitinae, Coptotermitinae, Termitinae, Macrotermitinae, Apicotermitinae and Nasutitermitinae) and 19 genera (*Cryptotermes*, *Neotermes*, *Prorehinotermes*, *Schedorhinotermes*, *Coptotermes*, *Macrotermes*, *Microtermes*, *Ancistrotermes*, *Odontotermes*, *Hypotermes*, *Amitermes*, *Globitermes*, *Microcerotermes*, *Termes*, *Pericapritermes*, *Dicuspiditermes*,

Speculitermes, *Nasutitermes* and *Bulbitermes*). Three difference functional groups composition were classified as wood feeder which found to be the dominant group on the Island (21 species 9 genus). Other groups were wood and leave or fungus feeder (9 species 4 genus) and soil or humus feeder (7 species 6 genus). Record showed the number of termite species and genera was different among particular islets. Ka-Beang island was the most diverse (22 species 14 genus) and declination number of species on the following island was observed respectively; Bu-Loanlea (17 species 14 genus), Khao-Yai (15 species 10 genus), Lindee (14 species 11 genus), Bu-Loan-Maipai (11 species 10 genus) and Bu-Loan duan (one specie of the dry wood termite)

บทนำ

เกาะกะเบียงและเกาะช้างเคียง เป็นเกาะที่ตั้งอยู่ในท้องทะเลฝั่งอ่าวไทย อยู่ในเขตอำเภอละงู จังหวัดสตูลซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายที่โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กำหนดให้มีการสำรวจและเก็บข้อมูลทรัพยากรชีวภาพชนิดต่างๆ ในช่วงเดือนเมษายน 2546 ปลวกซึ่งจัดเป็นทรัพยากรชีวภาพป่าไม้ชนิดหนึ่ง ที่มีบทบาทสำคัญอยู่ในระบบนิเวศป่าธรรมชาติ โดยเฉพาะในเขตร้อนชื้น โดยปลวกจะทำหน้าที่ในการย่อยสลายอินทรีย์วัตถุต่างๆ เช่น ซากพืช เศษไม้ ใบไม้ ท่อนไม้ หรือต้นไม้ที่หักล้มทับถมอยู่ในป่าให้เปลี่ยนแปลงไปเป็นฮิวมัสในดิน ก่อให้เกิดการหมุนเวียนของธาตุอาหารในดินสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ดินในป่า (Abe, 1980; Collin, 1981; Wood, 1988; Jones, 1990; Higashi *et al.* 1992) นอกจากนี้ ปลวกยังมีบทบาทสำคัญในห่วงโซ่อาหารที่ซับซ้อนในระบบนิเวศ มีการถ่ายทอดพลังงานกันเป็นทอดๆ (Wood and Sands, 1978; Deligue *et al.* 1981; Pearce, 1999)

ดังนั้น การสำรวจและศึกษาความหลากหลายของปลวกในแต่ละพื้นที่ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึง ชนิด บทบาทหน้าที่ และการแพร่กระจาย

ของปลวกในแต่ละระบบนิเวศ ซึ่งจัดเป็นข้อมูลพื้นฐานของทรัพยากรชีวภาพของประเทศไทย ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นดัชนีบ่งชี้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่า หรือเพื่อประโยชน์ในการศึกษาและพัฒนาถ่ายทอดงานวิจัย เพื่อนำไปสู่การพัฒนา และใช้ประโยชน์จากความสัมพันธ์ระหว่างปลวกและสิ่งแวดล้อมในอนาคตต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการศึกษา

สำรวจและเก็บตัวอย่างปลวกไปตามแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยทั้งในดิน ในรังปลวกที่อยู่บนพื้นดิน และบนต้นไม้ ตลอดจนในเนื้อไม้ ตามท่อนไม้ เศษไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ที่ร่วงหล่นทับถมอยู่บนพื้นดิน โดยเก็บปลวกทั้งวรรณะทหาร และกรรมกร ประมาณ 10-30 ตัว เก็บดองไว้ในแอลกอฮอล์ 80% จัดข้อมูลแหล่งที่พบ วัสดุหรือพืชอาศัย สถานที่ วัน เดือน ปี ที่เก็บตัวอย่าง แล้วนำเฉพาะปลวกวรรณะทหารมาจำแนกชนิดตามลักษณะทางสัณฐานวิทยา ภายใต้กล้องสเตอริโอไมโครสโคป โดยใช้คู่มือการจำแนกของ Ahmad, 1965; Morimoto, 1973 และ Tho, 1992

เส้นทางการสำรวจและเก็บตัวอย่าง

- เกาะกะเบ็ง เส้นทาง 0-4 และ 0-6, เกาะบุโหลนเล เส้นทาง R-01
- เกาะเขาใหญ่ เส้นทาง 0-3 และ 0-8 เกาะลินดี เส้นทาง 0-1 และ 0-2
- เกาะบุโหลนไม้ไผ่ เส้นทาง R-01 และเกาะบุโหลนดวน สํารวจบริเวณชายหาด

ผลการศึกษา

แสดงไว้ในตารางที่ 1 และภาพที่ 1

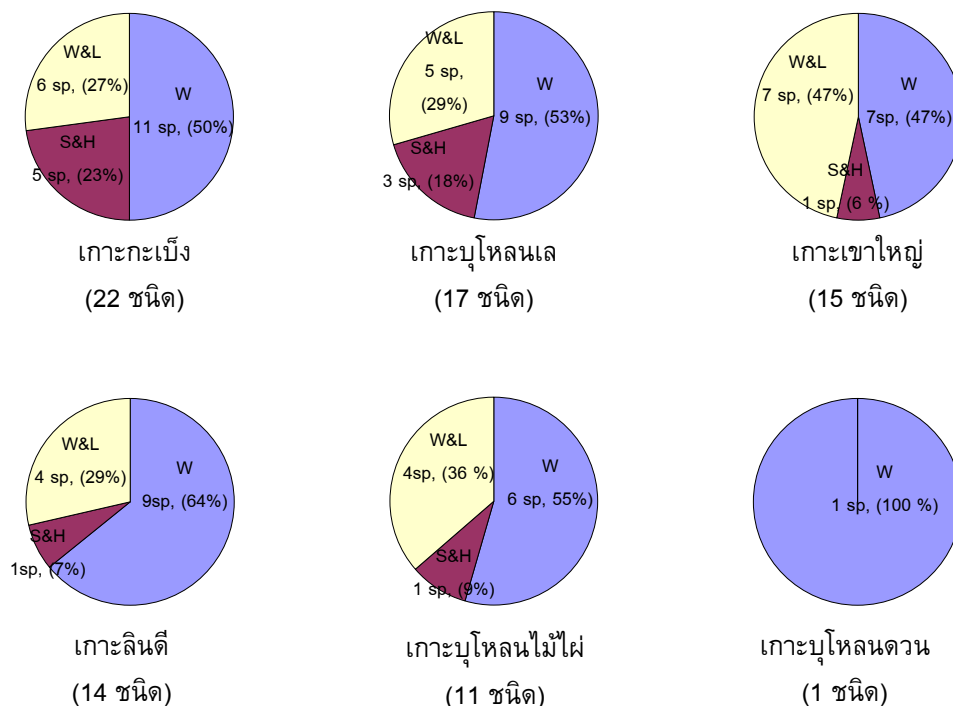
ตารางที่ 1: แสดงชนิดของปลวกที่สำรวจพบ บนเกาะกะเบ็งและเกาะข้างเคียง

ชนิดปลวก ลักษณะการกินอาหาร	เกาะกะเบ็ง (22 ชนิด)	บุโหลนเล (17 ชนิด)	เขาใหญ่ (15 ชนิด)	ลินดี (14 ชนิด)	บุโหลนไม้ไผ่ (11 ชนิด)	บุโหลนดวน (1 ชนิด)
F. Kalotermitidae						
SF Kalotermitinae						
- <i>Cryptotermes thailandis</i> (W)	x	-	x	x	-	-
- <i>Cryptotermes</i> sp. (W)	-	x	-	-	x	x
- <i>Neotermes</i> sp. (W)	-	-	-	-	x	-
- <i>Neotermes</i> sp3 (W)	x	-	-	x	-	-
F. Rhinotermitidae						
SF Rhinotermitinae						
- <i>Schedorhinotermes medioobcurus</i> (W)	x	-	-	-	-	-
- <i>S. rectangularis</i> (W)	x	-	-	-	-	-
SF Prorethinoidea						
- <i>Prorethinoidea</i> sp. (W)	-	x	-	-	-	-
SF Coptotermitidae						
- <i>Coptotermes havilandi</i> (W)	x	x	-	x	-	-
F. Termitidae						
SF Macrotermitinae						
- <i>Macrotermes gilvus</i> W&L (F)	x	x	x	x	x	-
- <i>Macrotermes carbonarius</i> W&L (F)	x	-	-	-	-	-
- <i>Microtermes obesi</i> W&L (F)	x	x	x	-	x	-

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ชนิดปลวก ลักษณะการกินอาหาร	เกาะกะเบ็ง (22 ชนิด)	บุโหลนเล (17 ชนิด)	เขาใหญ่ (15 ชนิด)	ลินดี (14 ชนิด)	บุโหลนไม้ไผ่ (11 ชนิด)	บุโหลนดวน (1 ชนิด)
- <i>Ancistrotermes pakistanicus</i> W&L (F)	-	x	x	x	x	-
- <i>Odontotermes proformosanus</i> W&L (F)	x	x	x	x	x	-
- <i>Odontotermes formosanus</i> W&L (F)	-	-	x	-	-	-
- <i>Odontotermes feae</i> W&L (F)	x	-	x	-	-	-
- <i>Odontotermes</i> sp.1 W&L (F)	x	-	-	-	-	-
- <i>Hypotermes makhamensis</i> W&L (F)	-	x	x	x	-	-
SF. Termitinae						
- <i>Microcerotermes crassus</i> (W)	x	x	x	x	x	-
- <i>Microcerotermes</i> sp. (W)	x	-	x	x	-	-
- <i>Globitermes sulphureus</i> (W)	x	x	x	x	x	-
- <i>Amitermes dentatus</i> (S&H)	x	-	-	-	-	-
- <i>Pericapritermes semarangi</i> (S&H)	-	-	-	x	-	-
- <i>Pericapritermes</i> sp.B (S&H)	-	x	-	-	-	-
- <i>Pericapritermes</i> sp. E (S&H)	-	-	x	-	x	-
- <i>Dicuspiditermes garthwaitei</i> (S&H)	x	x	-	-	-	-
- <i>Termes propinquus</i> (S&H)	x	-	-	-	-	-
SF. Apicoterrmitinae						
- <i>Speculitermes</i> sp (S&H)	x	-	-	-	-	-
SF. Nasutitermitinae						
- <i>Nasutitermes dimorphus</i> (S&H)	x	x	-	-	-	-
- <i>Nasutitermes matangensisiformis</i> (W)	x	x	-	x	x	-
- <i>Nasutitermes tugsalangensis</i> (W)	-	x	x	-	-	-
- <i>Nasutitermes fuscipennis</i> (W)	x	-	-	-	-	-
- <i>Nasutitermes</i> sp.(L) (W)	-	x	-	-	-	-
- <i>Nasutitermes</i> sp.A (W)	-	-	-	-	x	-
- <i>Nasutitermes</i> sp.B (W)	-	-	x	-	-	-
- <i>Nasutitermes</i> sp.C (W)	-	-	x	-	-	-
- <i>Nasutitermes</i> sp.2 (W)	x	-	-	x	-	-
- <i>Nasutitermes</i> sp.3 (W)	-	-	-	x	-	-
- <i>Bulbitermes</i> sp. (W)	-	x	-	-	-	-

ลักษณะการกินอาหาร : W = wood feeder, W&L (F)=wood and leave or fungus feeder, S&H = soil or humus feeder

ภาพที่ 1: องค์ประกอบของกลุ่มปลวกในแต่ละพื้นที่เกาะ จำแนกตามลักษณะการกินอาหาร

สรุปผลการศึกษา

1. ผลการสำรวจปลวกในพื้นที่เกาะกะเบ็งและเกาะช้างเคียง จังหวัดสตูล พบปลวกทั้งสิ้น 37 ชนิด จัดอยู่ใน 3 วงศ์ใหญ่ 8 วงศ์ย่อย 19 สกุล

2. เกาะกะเบ็ง พบว่ามีความหลากหลายชนิดของปลวกสูงที่สุด 22 ชนิด 14 สกุล โดยปลวกกินเนื้อไม้ชนิด *Microcerotermes crassus* จัดเป็นปลวกชนิดเด่นที่พบ รองลงมาตามลำดับคือ เกาะบุโหลนเล 17 ชนิด 14 สกุล และเกาะเขาใหญ่ 15 ชนิด 10 สกุล โดยปลวกเพาะเลี้ยงเชื้อราชนิด *Odontotermes proformosanus* จัดเป็นปลวกชนิดเด่นที่พบในทั้งสองพื้นที่ เกาะลินดี 14 ชนิด 11 สกุล โดยปลวกที่อาศัยอยู่และอยู่กินภายในเนื้อไม้ชนิด *Cryptotermes thailandis* จัดเป็นปลวกชนิดเด่นที่พบ เกาะบุโหลนไม้ไผ่ 11 ชนิด 10 สกุล โดยปลวกกินเนื้อไม้ชนิด *Microcerotermes crassus*

จัดเป็นปลวกชนิดเด่นที่พบ ส่วนเกาะบุโหลนสวน ซึ่งเป็นเกาะหินปูนขนาดเล็ก พบเฉพาะปลวกที่อาศัยและอยู่กินในเนื้อไม้ชนิด *Neotermes* sp.

3. องค์ประกอบของกลุ่มปลวกในแต่ละพื้นที่เกาะต่างๆ จำแนกตามลักษณะการกินอาหาร ได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มปลวกกินเนื้อไม้ ซึ่งจัดเป็นกลุ่มเด่นที่พบเป็นสัดส่วนมากที่สุดในทุกๆ พื้นที่ เกาะ รองลงมาเป็นกลุ่มปลวกกินเศษไม้ ใบไม้ หรือปลวกเพาะเลี้ยงเชื้อรา และกลุ่มปลวกกินดินอินทรีย์วัตถุ ตามลำดับ (ภาพที่ 1)

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ และคณะปฏิบัติงาน วิทยากรจากหน่วยต่างๆ ที่เข้าร่วมสนองพระราชดำริ ได้แก่ กองทัพเรือ กองเรือยุทธการหน่วยสงครามพิเศษทางเรือ และกรมป่าไม้ ที่ได้สนับสนุนการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ให้สำเร็จลงได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- Abe, T. 1980. Studies on the distribution and ecological role of the termites in a lowland rain forest of West Malaysia (4) The role of termites in the process of wood decomposition in Pasoh Forest Reserve. *Rev. Ecol. Biol. Sol.* 17, 23-24.
- Ahmad, M. 1965. "Termites (Isoptera) of Thailand" *Bull. Amer. Mus. Nat. Hist.* 131,1, 3-113.
- Collins, N.M. 1981. The role of termites in the decomposition of wood and leaf litter in the southern Guinean savanna of Nigeria. *Oecologia*. 51. 389-399.
- Deligou. J.A., Quennedey, A.C., and Blum, M.S. 1981. in Hermann, H.R. (ed) *Social Insects*. Vol.2 Academic. Press, New York. pp 1-76.
- Higashi, M., Abe, T., and Burns, T.P. 1992. *Biological Science*. Z49,303-308.
- Jones, J.A. 1990. Termites soil fertility and carbon cycle in dry tropical Africa a hypothesis. *J. Trop. Ecol.* 6. 291-306.
- Morimoto, K. 1973. "Termites from Thailand", *Bull. Gov. For. Exp. Sta.*, no. 257 pp. 57-80.
- Pearce, M.T. 1999. *Termites: Bi and Pest Management*. Cab International, London.
- Tho, Y.P. 1992. *Termites of Peninsular Malaysia*. Malayan forest record. No. 36 Forest Research Institute, Malaysia, 224 p.
- Wood, T.G and Sands, W.A. 1978. The role of termites in ecosystems. In "Production Ecology of Ants and Termite (M.V. Brian; ed). Cambridge University Press, Cambridge, pp. 245-292.
- Wood, T.G. 1988. Termites and soil environment. *Biology and Fertility of soils*. 6, 228-236.